

VARGA CSABA

Valahol utat tévesztettünk?

Stílussteremtés

Az 1990-es évek elején számosan érezhettük úgy, hogy a nemzet lelkében valami elindult, és intézményesen is, formátlanul is építkezés, pontosabban egy új nemzetépítés kezdődött. A közreműködők lelkesedését, felelősségteljeségét, körültekintését csak fokozta, hogy oly sokan tudtuk: bármi, ami ebben megfog – legyen az jó vagy rossz –, stílussteremtő lesz a jövő számára.

Erről ma meg is bizonyosodhatunk, hiszen minden mai dilemmánknak, sikerünknek és tétovaságunknak megvan az előképe ebben a még tiszta szándékú, annyi reménnyel övezett múltban.

Hadd éljek itt néhány példával arról, amiben akkor kudarcot szenvedtünk:

- *Justitia*-programon dolgoztunk évekig, hogy a tegnap és a ma közötti választóvonalat meghúzhassuk s a jövőnek tiszta lappal indulhassunk (ám megakadályozták ezt előbb az igazságügyi szervek természetlen és csaknem szabotázsszámba menő jogvitái, majd formálisan is kidobta a jogi gondolhatóság kosarából az Alkotmánybíróság).

- Magyar agrárbank létesítését határoztuk el, valamint Hangya-szövetkezetszerű építkezést, hogy értelmessé tegyük a magyar vidék életét és egészséges, ellenőrzött, jó minőségben hozzáférhető élelemmel lássuk el lakosságunkat (ám nem vitte el kibontakozásig az akkori kormánypártba befurakodott, csaknem szabotázsszámba menő tehetetlenség).

- Miközben a trianoni és párizsi békeszerződések vesztes oldalának aláírói voltunk, logikus volt arra gondolnunk, hogy amennyiben pontosan e békerendszer mesterkéltége és belső megoldatlanságai nyomán a győztes szomszédos aláírók közül a bennünket fojtogatót kis-antant-beli utódállamok némelyike kihull, úgy ez valamiféle újragondolást eredményezhet, vagy legalábbis a békeszerződésekből eddig soha nem teljesült garanciák végre komolyan vétetését (amiről megtudhattuk, hogy a gazdaság iránti érzéketlensége folytán a külpolitikára szorító, ám teljesítményében ott is az előnytelen adottságokat majdan rossz visszavonhatatlanságokkal tetéző „tizenöt millió magyar miniszterelnöke” volt az, aki blokkolt).

- Az akkori kormányerő és a mögötte álló értelmiségi tömegek – akiket éppen nem vett komolyan soha a kamarillamódon berendezkedő első új szabad hatalom – teljes

nyíltsággal kiálltak egy kormányzati segítséggel történő tőketeremtéshez, amelyből az akkor fillérekért hozzáférhető erdélyi, felvidéki és délvidéki ingatlan- és vállalkozási befektetések átmenetileg finanszírozhatók lettek volna (mint utolsó esély arra, hogy az évszázad történetében egyszer Magyarország is meglépje azt, amivel már jóval előzőnlése, a voltaképpeni impériumváltás előtt román hazafias bankok föld és vállalkozások kivásárlásával Erdélyt gyakorlatilag már a sajátjukká tették, vagy amit sziszifuszi munkával véghezvittek cionista körök Palesztinának a két világháború közti brit gyámsága idején, hogy mire Izrael Állam megalapítása elérkezik, már sokban befejezett tényekről lehessen szó).

E néhány példa éppen azért sokatmondó számunkra itt és most, mert bár sokan érezhetik, hogy változatlanul időszerűek, mégis, valamiféle fatalizmustól, rossz tapasztalattól, kudarcélménytől vezetettve már a múlt lomtárába vetettük őket. A stílussteremtés így beteljesedhetett, pozitív és negatív irányban egyaránt.

Jogkiüresedés

Bekövetkezett a jogban is valami, ami azóta már új generációink gondolkodásába annak egyik alapjaként épült be szilárdan.

Kifejtése előtt azonban valamelyes kitérőt kell tennem, hogy alapvetően szakmai állításom jól követhető és súlyában meggyőző maradjon. Nos, mindennapi gondolkodásunk azt sugallja, hogy a jog létezik; van, megragadható és azonosítható, csaknem mint valamiféle dolog. Ám kiábrándítónak kell lennem, mert a valóság összetettebb ennél. A jog nem itt vagy ott leledzik, hanem a fejünkben, amikor rá hivatkozunk. Hagyományok, gyakorlatok, kívánalmak, útmutatások valamiféle írott vagy íratlan korpusza felhalmozódhat persze az egyik oldalon. Ez azonban néma, mozdulatlan. Erővé az avatja, aki megszólaltatja, aktualizálja: a társadalom és jogászsága. Tehát „a jog” nem lévén önálló hatótényező, gondolkodásunk csakis a hivatkozások és értelmezések folyvást alakuló gyakorlatában, azaz az éppen jogként elismerttel kölcsönhatásban, valamiféle hosszú távú szimbiózisban alakul.

Mindennapi nyelvünk nem is alkalmas a jogban kimunkált formális minőségek összetettségének az elemi megjelenítésére. Ha igazi alkotóira lehántom, úgy saját médiatörvényünk év eleji európai vitájában például éppen nem arról volt szó, amiről hírforrásaink többségükben békülékenyen tudósítottak. Hanem jogilag kifejezve arról,

hogy bizonyos brüsszeli direktívák szokásosan némely rész kérdések kapcsán a teendőkről dodonaian nyilatkoznak,¹ amivel viszont nyíltan nemzeti hatáskörbe adják annak tüzetesítését. Nos, az általuk keltett politikai vihar pontosan azt célozta, hogy saját hatáskörhiányukról elfeledkezve a babaruhát visszaköveteljék, s e fedő – és pimaszul pontosan minket megfeddő – eljárással közösségi üggyé tegyék a mikénti kitöltést is. Jogszerűen tehát mi viselkedtünk, s beavatkozásukat jog szerint eljárva vissza kellett volna utasítanunk. Pusztán joglogikai nézőpontból ezért igaza volt annak a radikális jobboldali véleménynek, amely a születendő politikai alkut szükségtelen engedményként ítélte el.

Az előbbiekből viszont következik, hogy egy új jog – legyen ez akár a nemzet most születő második kartális alkotmánya – hatásában, változást előidéző, netalán csodátév erejében önmagában sohasem bízhatunk. Legfeljebb abban, hogy már beállott változásokat segít megőrizni. Ráadásul azért, mert a jog nem valamiféle fizikális tárgynak a kőszerű tömbjeként, hanem gondolkodási folyamatunkba történő lassú beépülésével hat, igazán revelatív, mérföldkőszerű változásai is másként szoktak megadni. Nem úgy adódnak ezek, mint a dominó borulása, vagyis egy láncreakciónak a töredék idejében, hanem többnyire a felfogásában, értelmezésében, gyakorlati alkalmazásában megnyilvánuló, önmagukban láthatatlan hangsúlytolódások egyirányú tömeggé szervesüléséből állanak valamikor elő.

Mindebben benne rejlik annak társadalomontológiai felismerése is, hogy a társadalmi mozgásokban valamennyien a magunk konkrét helyzetbeli önpozicionálásával veszünk részt; következésképpen látókörünk többnyire nem a történelmi visszatekintés számára majd lényegesként kiemelendő körülményeket szokta érzékelni.

Idős Peter Breughel festett egy gyönyörű olajképet *Tájkép Ikarusz bukásával* (1558) címmel, mely a világ számára ismertté csak negyed évezreddel később, a brüsszeli Királyi Szépművészet Múzeumba vásárlás útján bekerülésével lett. Enigmatikus volta rögvést sokakat érdekes meglátásokra készítetett. Hiszen alig négyzetméteres vászon előterében a tengerre bukni készülő nap vakít, a hegyoldalon szántóvető serénykedik, madarak énekelnek, s egy hajó éppen befutni készül. Ám íme, a kép bal alsó sarká-

ban a vízbe bukó Ikarusz combját fogadja már be a tenger, körötte kísérlete tárgyai pedig immár értelmüket veszítve lebegnek. Mit mondhatott ezzel a festő? Az élet él, magát tovább élteni, s ennek része az is, ha közben az emberiség örök reményét eltemeti. Költeményében az angol Auden ezt mondja: különös nem történt, „minden volt, ahogy csak kellett”.² Időskori magányában az ember vágyait újra-gondoló, hazánkból elszármazott amerikai szemészprofesszor pedig ezt a bölcsességet summázza: „a nagy világesemények is kis események, amikor történnek”.³ Mindenről mindent tudunk hát, kivéve éppen megélt napjaink horderejét, voltaképpeni tétjét.

Az előbbieket örvén nem szabad hát csodálkoznunk azon a következtetésen sem, hogy a kommunizmus összeomlása óta hiába változott meg számos elemében a jog, a szocializmus berendezkedésében egykor szocializálódott jogászság munkahelyein, a gyakorlati igazságszolgáltatásban mégis folyamatosan magához tudta szocializálni a mindig csak töredékcsoporthként alkalmilag bekerülőket. Hiába tanult hát esetleg az új generáció más érzékenységet és készséget, megváltozott szemléletet azóta, ezt napi túlélési érdekéhez, tegnapi rutinjához tudta mindenkor szabni a munkahely szocializációs ereje. Márpedig beláthatjuk, hogy a jog nem magától működik: sem eszköztára, sem lehetősége nincs erre. Mi vagyunk azok, akik működtetjük. A döntő ágens pedig mindebben személyes, szakmai kánonként érvényesített jogfelfogásunk, amelylyel az ügynevezett jogot és az általa biztosított eszköztart ilyen vagy olyan irányban mozgatjuk.

És itt érkezhetem el csupán mondanivalóm lényegéhez. Azzal, hogy rendszerváltoztató folyamatunk elején, már az igazságtétel, a múlt megtételése, a megtorolni megtagadott bűnök számonkérése vitájában alkotmánybíróságunk ózdkodott az érdemi véleménynyilvánítástól, saját állásfoglalását azzal hártva el, hogy magát a problémát utasította el magától úgy, hogy a jogállamiság kritériumát a formális jogbiztonságra visszavezetve szembeállította ezt a „mindig szubjektív és vitatható” igazságossággal, egyszersmind jogfelfogásunkat is máig hatoló érvénnyel kiüresítette. Ez pedig alaptraumaként lett minden egyéb káros járulékos következmény forrásává is. Így egyebek közt azé, hogy

- a diktatúra meghaladása nyomán elsődleges jogvédelmet a múlt jogtagadó körülmények közt beállott jog-

1 Rengeteg kifejezési formula van erre; ilyen például az *'appropriate measure'*.

2 W. H. Auden *'Musée des Beaux-Arts'*: "the sun shon as it had to..." <<http://www.eaglesweb.com/IMAGES/icarus.htm>>.

3 Links Arthur *Visszanézek...* Ifjúkorom Magyarországon (New

York: Twenty-first Century Hungarian Publ. Corp. 1977) 380 o. {Harc a harmadik halállal: Ifjúkorom Magyarországon (Budapest: Magvető 1990) 395 o.}. Vö. még a szerzőtől *'Egy élet a századelőn [Links Artúr visszaemlékezéseiről]'* *Valóság* XXIV (1981) 3, 114–116. o.

állapotai nyertek (azáltal, hogy az igazságtétel ellehetetlenült, a régi rezsim túlélői és pártvagyonra pedig új, megingathatatlan, állítólag jogállami legitimitást nyertek);

- az erkölestől, s ezzel a mindennapi értelem józanságától mentesítve a jogot egy formális fogalmakból mesterségesen összeeszkábált kalodába helyezte; amivel

- szabad teret nyitott a közösség háborítatlan fosztogatására, hiszen az „erkölestelen, de jogszerű” ügyletek elburjánzásának megakadályozására minden eszköztől megfosztotta magát, sőt, önnön dicsőségére úgy érezte, hogy amennyiben kellően elves, úgy ezeknek még formális jogvédelmet is kell biztosítania (miközben a világ boldogabbik felében az ügyvédtestületek már régóta azonnali ellehetetlenítő kizárással torolják meg a közérzékenységgel történő visszaélés eseteit); következésképpen

- gyakorló jogászkodásunk, ha és amennyiben ennek a *bátor új világnak* új lovagjait kiszolgálva a rablópiac nyesedékeiből maga is megpróbál csipegetni – tehetne-e mást? és tehet-e valóban mást? –, úgy leginkább joghézag-kutatásból él: bámulatra méltóan steril, ám egyszersmind kreatív fogalmi elemző készségét joghézagok mesterkéltséggel kimunkálására fordítja, melynek eredményeként majd a mögötte álló tetszőleges visszaélést arcátlanul jogmegvalósulásnak, a jogkövetés egyik – habár addig talán ismeretlen – válfájának mutathatja be;

- mindez a nemzeti érdek, a közjó, mindannyiunk kárára, míg viszont egyeseknek a jogtól háborítatlan nyereszkedésére történik. Olyan immár két évtizede uralkodó praxis ez Magyarországon, amiben a vesztes mindig a köz. Nem véletlen, hogy a privatizálást nálunk mesterségesen felgyorsították, holott mindenkitől tudottan ez nemzetünk életében aligha átlátható, s még kevésbé visszafordítható jelentőségű esemény volt. Tudatos számításnak kell hát tekintenünk, hogy a legközönségesebben rövid, szokásosan rutinügyletekre szabott határidőkkel és gyenge utólagos vitathatási lehetőségekkel látták el. Jogosult ezért, ha úgy következtetünk, hogy tömegében a privatizációnk hiányos szerződések valamelyes teljesedése formálisan előállított utólagos kifogásolhatatlanságából áll össze – csupa olyan elemből, amelyek egyike sem szolgálta az ország érdekét.

A dolgok súlyának érzékeléséhez tudnunk kell, hogy sok ezred éves létében, történelmi fejlődésében a jog sohasem állott önmagában, a nemzet testébe ékelődő külső-idegen erőként. Társadalmak mindig valamilyen integrációból álltak elő; ezt az integrációt pedig a közösséget átfogó isten-eszme, elhivatottság, közös sors-megélés, morális alapmeggyőződés biztosította.

Világosan látszik ez a máig élő ősi szakrális jogokban, de akár európai kontinensünk vagy az angolszász világ jogfejlődésében is. Nos, ebben a közösségiségben kezdi el saját jegyeit kifejleszteni a jog – ámde nem azért, hogy leszakadjon egyetlen élő és éltető szubsztrátumáról, hanem csakis azért, hogy feladatának, a közösség életét lehetővé tevő moralitás végső és hatékony biztosítása keretszabásának megfelelhessen. Annak természetes közegében élt; annak a háttérében kereste hát saját megoldásait is.

Kizárólag az utóbbi évtizedekben – először az amerikai diáklázadóknak az ottani kormányzatba és igazságszolgáltatásba történő beépülésével, majd utóbb az európai kontinensen szintén szétterjedve – kezdett el felbukkanni a jog egy teljességgel normatívumokból kiüresített szociális térben, teljes vákuumban, amikor a liberális dekonstrukció zsigeri tekintélygyűlölete már minden egyéb közösségi összetartó erőt (pl. erkölcsi relativizmusa elvvé emelésével) diszkvalifikált, a jogot pedig úgy kezdte el használni, mint önjáró individuumok mindenkivel szemben folytatott harcának a párbajkódexét. Elillant belőle minden társadalmi kohézió; mércéje kizárólag az atomizált egyednek általa elért önérvényesülése foka lett. Közellenségé a közjót és állami képviselőjét kiáltotta ki; gondozásukat ezért számúzta a jogból. Mesterséges konstruktummá desztillálta és mindentől izolálta így a jogot. Önazonossága érdekében ráadásul formalizálta is. Nos, ez a jog a szöveg mindenkori értelmezésének bíróságilag kikényszerített hatalmával éli életét, amíg össze nem roppan önsúlya alatt. Csupán annyit tudunk minderről, hogy ilyen magára hagyatóságban jog még nem létezett. Még sohasem fordult elő, hogy egyedül a jogtól várták volna egy társadalom összetartását. Optimizmusunk ezért mai állapotaink jövőjéről folytathatóságában feltétlen aligha lehet.

S azt, hogy mi is felbontottuk jogunkat egy ilyen nemcsak életképtelen, de egyben életellenesen életidegen képződménnyé, nem a Nyugat kényszerítette ránk (bár ösztönözhetette), s túlélő, majd hatalomba fokozatosan növekedő magabiztossággal visszaszerveződő kommunistáink is csak csendben tapsikolhattak ezen *sui generis* magyar jogászai teljesítményünkön. Mert megkérdőjelezetlenül azon vezető jogászaiknak sok év kényelemszeretetétől és bárminemű radikális lépésmegvételtől visszariadó s így a nemzeti jövő számára aligha hasznos kifinomultságából adódó összműve ez, akiket egyébként konzervatív világképükért és keresztény háttérükért, no meg majdnem végtelen műveltségükért szoktunk tisztelni. S Alkotmánybíróságunk produktumaként azért szoktuk említeni, mert harsányságában, agresszív önigenlésében, türelmetlen tukmálásában már

a néhány első megalapozó évben tetten érhető lett efelé egyirányúan navigáló szívós küzdelme.

Azóta általános lett igencsak viszonylagos hasznainak az élvezete, s az új generációk szocializálása immár ennek kizárólagos természetességével s így kétségbevonhatatlanságával kezdődik. Egyetlen, azóta már sikerrel jelentéktelenített árnyoldalát pedig a tülekedő jelszavak közt nem szokták felemlíteni, jelesül, hogy csupán a nemzetnek, közös ügyünknek a képviselése hiányzik belőle. Márpedig ha pontosan ebben összegződött dicső átmenetünk, melyben – világszerte, hallatlanul – nálunk esett meg, hogy egy egész népességet évtizedeken keresztül zengedeztessenek 'jogi', 'jogszerű', 'jogállami' megoldáskereséseink mindenkinek üdvöt biztosító közboldogságáról, úgy már az is sanda színben tűnhet fel, ha mindennek első számú szerzője, midőn könnyezve emlékezik első miniszterelnökünkre, a számára legnagyobb jelzővel ruhazza fel, mi csak képzeletvilágában eszébe jut: dr. Antall „alkotmányos ember” volt.⁴ Ami legempathikusabb értelmezés szerint sem jelenthet mást, mint hogy nemzete fundamentális értékét áldozta fel egy eszközérték kedvéért.

Támogató szerep helyett

Azt jelentené-e mindez, hogy nem szeretjük vagy becsüljük eléggé a jogbiztonságot? Aligha; különösen a kommunizmus hosszú kártétele után. A jog és jogász bölcsesége azonban már a római jog korában sem valamiféle egytényezőjűségen, a végletes leegyszerűsítés és a mechanikus motorizálás bravúrában nyugodott. Jogászai műveltségéről pontosan akkor és annyiban beszélünk, amikor az egyes korok sikerrel járnak abban, hogy joguk viszonylagos hajlékonyságát s egész jogi berendezkedésük adaptációs képességét mindenkori szükségüknek megfelelően biztosítsák. Ennek pedig egyik lehetséges ellene a romlott *simplicitas*, mely csábítóan ejtheti meg a lelkeket, ám eddig minden megkísérlése tetemes kárral és a jog szövetének szétesésével járt, tartós hasznot azonban aligha hozott. Merthogy a jog mindig is posztulátumok, kívánalmak, desiderátumok, kritériumszerű eszmény-megfogalmazások többségével élt. Ennek egyik klasszikus megfogalmazása a XX. századelő német dilemmája, mely az I. világháború előtti békeidők viszonylagos meg-

állapodottságában még jogbiztonság / célszerűség / igazságosság sorrendjével élt, míg az őt is áldozattá tevő náciizmus keserű tapasztalata meg nem fontoltatta véle, hogy az igazságosság minimumának az alapvető biztosítottsága nélkül bizony az egész vállalkozás mit sem ér.⁵

Mindez összegződik abban az ősi felismerésben is, hogy a jog jogászai bölcsesség dolga: *ars iuris*, vagyis moralitásban, élettapasztalatban, mások sorsáért felelős gondolkodásban érett emberek mesterségbéli művészetete, amelynek formalisztikus kicsavarása, természetéből kiforgatása, egyéni érdekek felé hajlító kiegyenlítőlen torzítása aligha más, mint amit már Luther ostromozott, amikor korának felszabadultságban tobzódozó szellemét érzékelve megtagadta, hogy a hivatását csűrés-csavarásban kiélő jogász egyáltalán jó keresztény lehetne, s rabulisztikával, talmudizmussal, természetes tárgyukat megcsúfoló s elfogultan érdek-hajszoló szellemi önkielégtetéssel vádolta őket.⁶

Mert tudnunk kell, hogy a jog az ember civilizációs produktuma. Nem válhat hát sem emberellenes, sem elidegenülten nemzetrontó hatalommá. Sok évszázad lankadatlan fáradságával végzett kiegyensúlyozott művelése pedig időközben a magyar történeti joggyakorlatban is kifejlesztette mindazon kellő eszköztárat és készségeket, hogy általa rendkívüli helyzeteket úgyszintén megfelelően kezelni lehessen. (Ez az, amit a régi jogászság lecserélésével nyilván az elsők közt dobtak sutba a kommunista diktatúra idején; s a jelek szerint csak egy a társadalom önreformjában kulminálódozó nemzeti honvédelem vívhatja ki, hogy formalisztikus kalodába zártan mesterségesen generált állítólagos jogállamiságunkat felváltva ez ismét méltó helyére visszakerüljön.)

Lényege pedig nem egy *bravado* kiállás valamilyen apodiktikusan beállított következtetés mellett vagy ellen, azért, hogy valaminő igény feltétlen befogadásra vagy eleve elvetésre leljen, hanem az, hogy főként konfliktushelyzetben (és a tisztességes, kellően mély gondolkodású bíró aligha lát konfliktusmentesnek egy látszólag egyszerű ügyet sem) egyként védendő értékek, tisztelendő szabályok és még figyelembe vehető elvek közt mérlegelést megejtessen, egyensúlyozást, kiegyenlítést, s végső soron a lelkiismeret azonosulásával, meggyőződéssel vállalható döntést biztosítson. Ezért nem helyettesítheti paragrafus-automata sem őt, hiszen mindig egyszersmind személyes döntéshozónak kell lennie.

4 Solyom László in *Magyar Nemzet* LXVI (2003. december 13. szombat) 290, Magazin a halál évfordulóján.

5 Gustav Radbruch tollából *Grundzüge der Rechtsphilosophie* (Leipzig: Quelle & Meyer 1914) xi + 215 o. és *Rechtsphilosophie* 4. Aufl. besorgt Erik Wolf (Stuttgart: Koehler 1950)

391 o. a *Gerechtigkeit / Zweckmäßigkeit / Rechtssicherheit* rangsoráról.

6 E gyökéretzből ered a „Juristen, böse Christen” XIV. század eleji, Luthernél már a katolikus kánonjogászok rabulisztikáját célba vevő mondása. Lásd <http://de.wikipedia.org/wiki/Juristen,_böse_Christen>.

Meddig jutottunk?

Ha a jogot és bölcsességét hosszú szerves fejlődés termékének tekintjük, úgy civilizációs érettségben talán még az utolsó ún. békeévek fejlettségéhez sem érkeztünk – vissza. Akkor van-e mit egyáltalán folytatnunk? Vagy újrakezdenünk kellene, hátrahagyva a kommunizmus bukása utáni iránytévesztést, ha lenne s lehetne egyáltalán újrakezés a történelemben?

Kormányprogram aligha szólhat egy általános társadalmi szellemi megújulás igényéről. De ünnepi dikció emlegetheti, részletezheti, néhány legkívánatosabb irányát ki is jelölheti. Az eddig elhangzottak közül leginkább a természetes értelem, mindennapi erkölcsünk és gondolkodásunk, és magatartásformáinknak végre saját természetes jussára visszajuttatása tűnik a legfontosabbnak. Annak módszertani vezérlő gondolat gyanánt elfogadását jelenti ez, hogy semmiféle mesterséges indok vagy konstrukció (bármiféle pénzügyi, gazdasági vagy jogász körökből, avagy vízügyi vagy egyéb követhetle-

nül ezoterikus belátásból eredjen is) végső soron nem írhatja felül józan eszünk belátását. Vissza kell hát találnunk magunkhoz; saját erőnkre rá kell újból ébrednünk.

Hallatlan feladat ez; de vállalható s vállalandó. Még ha sokat követel is; még ha csakis annak tisztázásával indulhat is, hogy egyelőre még az út elején állunk.

Zárszóként ezért aligha mondhatnék mást, annál világosabbat és őszintébbet, mint amit a háborús angol miniszterelnök mondott kormányalakítása után, belépve a parlament alsóházába: „Nem ígérhetek mást, csak vért, gyötrelmet, könnyeket és verejtéket.”⁷

7 Winston Churchill, 1940. május 13-án: „I would say to the House as I said to those who have joined this government: I have nothing to offer but blood, toil, tears and sweat. We have before us an ordeal of the most grievous kind. We have before us many, many long months of struggle and of suffering.” A <http://en.wikipedia.org/wiki/Blood,_toil,_tears,_and_sweat> vezet vissza ezt korábbi szóhasználatra Giuseppe Garibaldi (1849), majd Theodore Roosevelt (1917) részéről.

BENKE LÁSZLÓ

Jack Londonhoz, Az élet szerelme írójához

*Jack, Jack,
te még tudtad:
„vagy a farkas vagy én”;*

*aranyra,
gazdagságra vágytál,
nem telt már morzsányi kenyérre se,
te még tudtad
miért csinálják
a szegénységet és a gazdagságot,
te még valódi nagy kalandért
mehettél északra föl,*

*s megrakódva,
éhezéstől elgyötörve
szórhattad szét aranyrögöd,
aranyporod,*

*s a tócsa tükrében saját arcodtól
elborzadva
mégsem adhattad föl,*

*a beteg farkas éhes szája elől
foggal és körömmel
védhetted az életed,*

*Jack, Jack,
szent őszám
az alaszakai éjben,
te még szemtől-szembe kaptad a végzetet:
„vagy a farkas vagy én”,*

*a küzdő fenevad
elharapta volna torkod,
de ahogy az övét te haraptad el*

*s vére szádba csorgott,
visszatért testedbe az élet szerelme –*

*Jack, Jack,
de hát miféle szerelem ez az élet szerelme.*